Skultuna Messingsbruk

Skultuna Messingsbruk AB med varumärket Skultuna 1607 är ett av världens äldsta, fortfarande aktiva mässingsbruk och företag

Bildspel Anders Dernback, text Wikipedia

Skultuna Messingsbruk

Skultuna Messingsbruk AB med varumärket Skultuna 1607 är ett av världens äldsta, fortfarande aktiva mässingsbruk och företag, hovleverantör, beläget i Skultuna, Västmanland och anlagt 1607 av Karl IX. Skultuna tillverkar och säljer idag dels en hemkollektion och dels en smyckekollektion med totalt närmare 400 artiklar.
Från 1920 stämplades kollektionen ”1607”, innan dess ”1611”.

Skultuna Bruk anlades år 1607 av Karl IX. Genom att förädla koppar till mässing skulle importen av mässing kunna minskas, exportinkomsterna ökas och därmed förbättra rikets ekonomi, samtidigt skulle man få ökad avsättning för kopparen från Falu koppargruva. Redan på 1500-talet hade mässingsbruk anlagts i Vällnora och i Höjen utanför Arboga, men de var verksamma ganska kort tid. 1606 grundades dock Nyköpings mässingsbruk och året därpå bruket i Skultuna. Att mässingsbruket kom att anläggas just vid Skultuna berodde på att där fanns tillgång till Svartåns vattenkraft och att avståndet till Falu koppargruva inte var alltför långt. Dessutom fanns det i området gott om skog för träkolstillverkning.[2]

Skultunas förste arrendator blev Jacob Johansson, Mäster Jacob Mässingsmakare. Han och hans närmaste efterträdare hitkallades från mässingsindustrin i Tyskland och Nederländerna. Under första året ägnade man sig främst åt att riva äldre byggnader på platsen och transportera material. Ursprungligen var tanken att anlägga bruket vid den nedersta av Skultunas tre forsar, där Vads kvarn låg. En såg på platsen revs 1608. Området visade sig dock för litet och man började snart bygga vid Gäddström.

Under 1608 uppfördes hyttan och verkstäderna. Hösten 1608 anlände de hitkallade mässingsarbetarna, men då fanns då inget arbete för dem så de måste sysselsättas med annat. Under 1609 sattes mässingsarbetarna att i stället smida de järnredskap som skulle användas vid tillverkningen. 1610 levererades den första kopparen till Skultuna, och troligen skedde den första tillverkningen av mässing 1611. Samma år startade Kalmarkriget och under dessa år var produktionen mycket sparsam. Under de första åren tillverkades mässingsplåtar (latun), tråd och kittlar. En notis i Älvsborgs lösen visar att det 1613 även fanns en gjutare vid Skultuna. Troligen tillverkades även andra varor.

Den äldsta bevarade ljuskronan som möjligen tillverkats vid Skultuna finns i Vårfrukyrkan i Enköping och daterar sig från 1619.

Det fanns ett missnöje med hur produktionen vid Skultuna växte fram; ännu i början av 1620-talet var den ytterst blygsam. 1620 tecknades kontrakt med Arnold Duppengiesser, en kapitalstark företagare inom mässingsbranschen som man hoppades skulle kunna ge tillverkningen en ny skjuts.

Skultuna, löste 1667 in Hägervallens gård intill bruket och utverkade 1669 sätesfrihet på de hemman på vilka Skultuna bruk anlagts. Vid denna tid, i samband med fjärdepartsräfsten, hade dock ägarnas rätt till bruket satts i fråga. Thegner var troligen rädd att bli av med bruket då han 1670 sålde sina andelar till Abraham Cronström. 1667 hade Skultuna bruk drabbats av en brand där stamphuset för kolvaskning, en latunhytta och två trådverkshyttor förstördes. Byggnaderna återuppfördes dock snart efteråt.

Modernisering av bruket

Skultuna bruk 1795, akvarell av J. G. Herstedt.
Abraham Cronström, som 1670 undertecknade köpeavtalet var dock i själva verket endast bulvan för sin bror, kammarrådet och assessorn i Bergskollegium Isaac Cronström som blev den verklige ägaren till Skultuna Bruk. Han hade tidigare köpt Bjurfors mässingsbruk och kom härigenom att kontrollera en tredjedel av den svenska mässingsproduktionen. Då Cronström tog över var anläggningen föråldrad och underhållet eftersatt. Han satte nu igång med att modernisera den. Trådhyttorna som nyuppförts efter branden 1667 revs och ersattes omkring 1671 av ett valsverk. Han lät även konstruera två planérhammare och två stor glöggugnar. Man började nu även med kvalitetsstämpling av produkterna. Isaac Cronström avled 1679 och driften övertogs då av hans änka, Christina Hanssen.
Staten var i behov av pengar och 1715 hölls en offentlig auktion på bruket. Förutom bröderna Mattiesen verkar endast en utländsk köpare ha visat intresse, och denne verkar ha backat ur under budgivningen, och bröderna Claes och Petter Mattiesen köpte samma år bruket. De fortsatta krigsåren försvårade situationen, men Skultuna verkar ha haft en hel del avsättning för mässingsknappar och kokkärl till militären, och fick även större beställningar på posthorn och trummor. Även om bruket knappast blomstrade verkar man ha klarat krisen bättre än många av de andra svenska mässingsbruken. Med freden kom ett uppsving för mässingsproduktionen.

Vid en svår eldsvåda 1780 förstördes så gott som hela bruket, inklusive familjen Adlerwalds bostad på Hägervallens gård. Branden innebar att Johan Christoffer Pauli nu försökte få sitt kontrakt hävt och få ut sina tillgodohavanden. Det blev sonen Carl Jacob Adlerwald som räddade situationen. Han skickade ut arbetarna att hugga i fideikommissets skogar.
Krisen drabbade alla de svenska mässingsbruket, och Norrköping lade 1797 helt ned sin tillverkning. Vid Skultuna började Adlerwald fundera på att göra om bruket till ett järnbruk. Han inlämnade ansökningar och hade fått dem beviljade, men inväntade nu bergskollegiums svar på hur mycket stångjärnssmide som kunde tillåtas vid bruket. Avgörandet drog dock ut på tiden, och från 1802 började Skultuna kunna exportera mässingstråd till Frankrike igen.
En auktion 1852 hade blivit fiasko då bruket inte fick ett enda bud. Förslag från gode männen hade gjorts att fordringsägarna skulle gå samman och bilda aktiebolag för att köpa Skultuna, men det motarbetades av de båda största fordringsägarna, Carl Fredrik Löwenborg och Anton Mauritz Nordenskjöld, motsatte sig. Under Stockholmsutställningen 1897 kom Skultunas monter, som bland annat innehöll en spektakulär dopfunt i mässing, formgiven av Hjalmar Norrström, att vara en av de mest uppmärksammade. Dopfunten ställdes också ut i Paris vid Världsutställningen 1900. Där vann den en guldmedalj. Företagets vinst 1897 var emellertid fortfarande svag. 1902 gick de tre företagen slutligen ihop för att bilda Svenska Metallverken Försäljningsaktiebolag. Efter en stor brand 1913 flyttades valsverket, rör- och tråddrageriet, kopparslageriet och pressverkstaden till Västerås. Bruket troddes vara anlagt 1611 till dess att privilegiebrevet med Karl IX:s signatur återfanns i Riksarkivet år 1922, varumärket var därför tidigare Skultuna 1611.

Gränges säljer Skultuna till Wachtmeister

Svenska Metallverken förvärvades 1969 av Trafik AB Grängesberg-Oxelösund (senare namnändrat till Gränges AB). Verksamheten omstrukturerades och fick 1971 namnet Gränges Essem. Gränges Essem delades i sin tur upp i fyra företag 1974. Förutom den traditionella tillverkningen av mässings- och kopparprodukter, kom även produktion av aluminiumfolieprodukter och stötfångare att lokaliseras till orten. Gränges omorganiserades under slutet av 1970- och början av 1980-talet, vilket ledde till att dåvarande VD:n Ian Wachtmeister 1983 övertog tillverkningen av bruksföremål i Skultuna via sitt industriföretag The Empire.
I samband med 400-årsjubileet den 14 juni 2007 besökte kronprinsessan Victoria Skultuna Messingsbruk och invigde ett minnesmärke över grundaren Karl IX. Minnesmärket som restes av Skultuna Messingsbruk står vid nerfarten till bruket och består av en bronsplatta föreställande Karl IX fäst på en massiv stenstod av glavaskiffer. Bronsplattan är utförd av skulptören Ernst Nordin som även gjort många svenska mynt. Landshövding Mats Svegfors deltog också vid ceremonin.

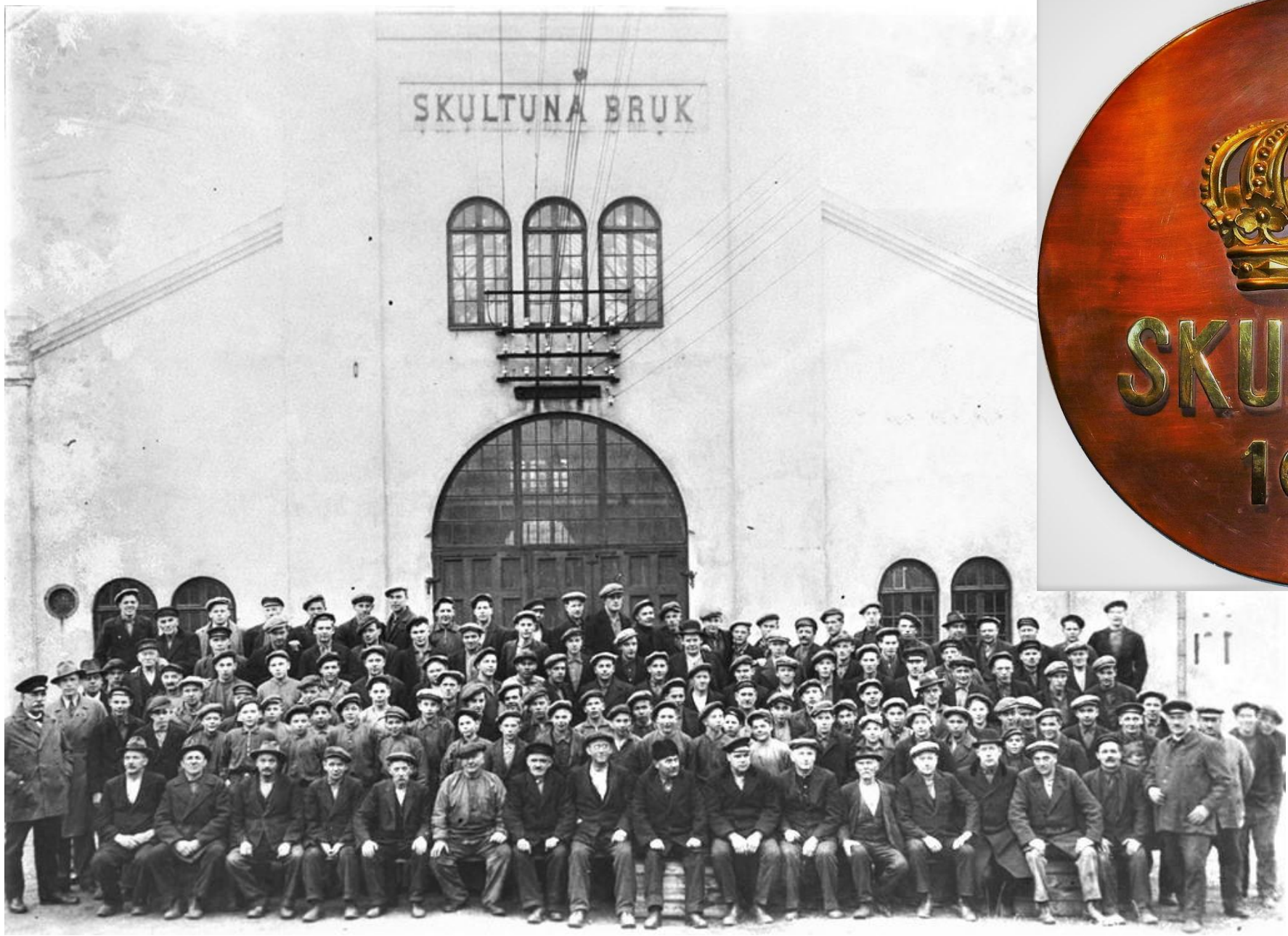
SKULTUNA BRUK

SKULTUNA
1607

Pierre Oskar Paul Forssell, född 1925 i Stockholm, död 2004, var en svensk formgivare, konsthantverkare och silversmed.

Forssell arbetade för Gense 1952–1964 där han formgav vickningsgaffeln Piruett (presenterad 1955 på H55, lanserad 1959) och bestickserien Spectra (1961). Han utförde även arbeten för Skultuna Messingsbruk mellan åren 1955 och 1986, till exempel vägglampetterna Pendel och Reflex. Han formgav också sakral konst i mässing, såsom kors och ljusstakar, till flera kyrkorum.

Produkter från 2000-talet formgivna av Monica Förster, Richard Hutten och Claesson-Koivisto-Rune.

Privilegiebrevet med order om brukets uppförande signerat av Karl IX den 11 februari 1607

Bron över Svartån. På andra sidan från vänster: Kolhus, brukshotell och verkstäder.

Kronprinsessan Victoria besökte Skultuna Messingsbruk och invigde minnesmärket över grundaren Karl IX i samband med 400-årsjubileet, här tillsammans med vd Viktor Blomqvist.